

Тіна Полек,

*к.і.н., науковий співробітник відділу культурологічних досліджень
Науково-дослідного інституту українознавства*

«УСНА ІСТОРІЯ В ЕПОХУ ЗМІН» – ВИКЛИКИ АКАДЕМІЧНОСТІ ТА ПУБЛІЧНОСТІ

1–2 грудня 2016 р. у м. Харкові відбувся один з найбільш нестандартних і очікуваних історичних заходів в Україні – Міжнародна наукова конференція «Усна історія в епоху змін: соціальні контексти, суспільно-політичні виклики, академічні стандарти». Цьогорічна конференція стала підсумковою і ювілейною, адже вже десятий рік поспіль Українська асоціація усної історії влаштовує, за влучним висловом Н. Отрищенко, «справжнє інтелектуальне свято»¹, об'єднане навколо, на перший погляд, вузької, а насправді надзвичайно широкої ділянки усної історії.

Цього року конференція отримала потужну підтримку у вигляді численних партнерів, які додали події інтелектуального різноманіття, – це Представництво Фонду імені Гайнріха Бюлля в Україні, кафедра українознавства Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, Центр міської історії Центрально-Східної Європи (м. Львів, Україна), Департамент релігії та культури Саскачеванського Університету (м. Саскатун, Канада), Чорнобильська історична майстерня (м. Харків, Україна).

Програма видалася надзвичайно насиченою: методика і методологія проведення усноісторичних досліджень, проблеми травми, пам'яті, іншості, «незакінченого» минулого – всі ці питання викликали емоційні рефлексії та жваві дискусії. Втім, як на мене, головною родзинкою конференції став акцент на питаннях публічної історії, освітнього потенціалу усних свідчень та досвід громадських організацій у роботі з усноісторичним матеріалом.

1 грудня всі заходи проходили в гостинному «Хабі соціальної активності «Студія 42»». Пленарне засідання розпочала **Оксана Кісь**, яка детально розповіла про появу та діяльність Української асоціації усної історії. Після неї слово взяла **Наталія Ханенко-Фрізен**, яка розмірковувала над тим, як усна історія може ставати методом політики примирення. Свою доповідь вона побудувала навколо студентського проекту Саскачеванського університету «Історія однієї вулиці», який став не просто способом використати усноісторичний метод у навчанні, а й перетворився на засіб взаєморозуміння і примирення між різними групами населення.

Роберт ван Ворен звернувся до проблеми незавершеного минулого, зокрема реконструкції політичної примусової психіатрії в

¹ Отрищенко, Н. (n.d.)
Усна історія в епоху змін:
виклики нових форматів. (n.d.).
Retrieved October 1, 2016, from
link: <http://oralhistory.com.ua/novini/akadem-zhittyia/usna-istoria-v-epochu-zmin-vyklykynovykh-formativ.html>

Радянському Союзу. Він порушив питання потенціалу усних свідчень під час дослідження такої проблеми і проаналізував, наскільки можливо отримати свідчення осіб, відповідальних за злочини тоталітаризму.

Провокативним стартом для стимуляції подальших обговорень стала панель «Політика пам'яті у дзеркалі усноісторичної розповіді: герої і жертви мовчання», протягом якої доповідачі торкнулися гострих та болісних питань, пов'язаних з нарративами «героїв» та «жертв». Зокрема, **Ярослав Борщик** навів яскраві приклади політичної фальсифікації усноісторичних матеріалів на прикладі проблеми «Волинь 1943», **Оксана Хом'як** відверто оголила стратегії «глюорифікації та віктимізації» в усних свідченнях 14-ї дивізії Ваффен СС «Галичина», **Марта Гавришко** намагалася зрозуміти, чому мовчать і як розповідають жінки про власний досвід насильства, **Аліна Добошевська** з високим рівнем рефлексії та небайдужості ділилася власним досвідом, пов'язаним з відповідальністю неурядових організацій під час реалізації проектів усної історії. Опісля виступів учасників розпочалося обговорення, зокрема, **Г. Скорейко** дуже влучно наголосила на тому, що, як відомо, усна історія не дає можливості реконструкції, а лише стає засобом конструювання минулого (жертвовного, героїчного тощо).

Наступні панелі були паралельними. Перша стосувалася методичних аспектів роботи з болісним минулим. Доповідачі (**Микола Бривко, Вікторія Науменко, Світлана Телуха**) торкнулися проблеми Чорнобильської трагедії, і, відштовхуючись від спогадів очевидців, намагалися вийти у площину значно ширшої колективної травми. Друга панель (модераторка – **Галина Боднар**) мала на меті продемонструвати потенціал усноісторичних свідчень для розуміння повсякдення радянської людини. **Оксана Годованська** зосередилася на питанні дозвілля радянських вчителів і зауважила, що їхній вільний час насправді був переобтяжений роботою, пов'язаною з ідеологічними обов'язками. Авторка цих рядків **Тіна Полек** намагалася зрозуміти психологічні механізми пристосування людини до когнітивного дисонансу, спричиненого тоталітарною пропагандою. **Андрій Пикало** аналізував радянське минуле в усних свідченнях очевидців Голокосту.

Вечірня сесія також складалася з двох панелей. Панель «Топоси пам'яті: локальні усноісторичні проекти» (модераторка – **Олена Лукачук**) актуалізувала питання локальних ініціатив, локальних історій та локальної пам'яті. Розмірковували над цими питаннями **Сергій Білівненко, Євген Луньо, Людмила Крива**. Тоді як на панелі «Навчаючи спогадами»: усна історія як освітній інструмент» (модераторка – **Наталія Зіневич**) доповідачі (**Юрій Волошин, Вікторія Круглова**) пропонували розглянути доцільність та перспективи впровадження усної історії у навчальний процес під час вивчення новітньої історії, шкільного курсу історії України та проаналізувати роль відеофіксації усних спогадів випускників для конструювання історії університету.

Фіналом першого робочого дня конференції став круглий стіл «Вихід за межі аудиторії: усноісторичні проекти у міському просторі». Власне ця подія, напевне, є найбільш цікавою для читачів

спеціалізованого журналу «МІКС», тому спробую зупинитися на ній детальніше, тим паче, що мені випала честь виступити у ролі дискусантки-коментаторки на цьому заході. Модераторка **Наталя Отріщенко** розповіла, як виник задум цієї зустрічі. Вона стала наслідком дискусії, що мала місце цього року у Львові під час конференції ASEEEES-MAG і з-поміж іншого торкалася питання пошуку способів ефективної комунікації між представниками академічної спільноти та широкою аудиторією. Відповідно учасникам круглого столу було запропоновано поділитися власним досвідом реалізації публічних міських проектів та поміркувати над стратегіями, які можуть бути застосовані під час подальшої роботи. Так, **Тарас Грицюк** розповів про свій досвід роботи в проекті «Студії живої історії», програмі неформальної освіти для молоді 18-30 років, що прагнуть працювати з історією та орієнтуються на сприяння порозумінню в українському суспільстві. Зокрема, він озвучив приклади реалізованих усноісторичних проектів: «"Перестройка" (1956–1959)» – про вимушених переселенців внаслідок будівництва Кременчуцької ГЕС, «З дому до дому» – документальна вистава, базована на історіях переселенців з Донбасу та Криму та спогадах переселенки з Лемківщини, «Замовчувана історія про геноцид греків у Старому Криму» – про репресії проти українських греків у 1937 р. Тарас Грицюк наголосив на необхідності пошуку нових форматів комунікації з аудиторією та жваво ділився враженнями від настільної гри Timeline, покликаної підвищити інтерес молоді до історії України радянського періоду.

Світлана Арабаджи розповіла про власний досвід реалізації проекту «Як ми навчалися у школі». Його метою стала спроба налагодження комунікації між поколіннями за допомогою демонстрації шкільних спогадів та предметів, зокрема, щоденників. Автори проекту намагалися знайти відповідь, як карали і як захочували до навчання колись і тепер, та яка стратегія є найбільш ефективною. **Роза Саркісян** здійснила надзвичайно вичерпний огляд усноісторичних ініціатив у сфері театрального мистецтва. Зокрема, вона поділилась власними спостереженням про так званий театр свідка, у якому актори ділилися власними спогадами, а також про ініціативи, де документальні спогади поєднувалися зі спогадами авторів, що створювало унікальний контекст діалогу та взаєморозуміння.

Учасники панелі порушували не лише важливі питання роботи з широкою аудиторією, але й переймалися етикою запису інтерв'ю, їхнього подальшого використання, міркували з приводу роботи з травматичними темами, рефлексували над тим, як всі ці ініціативи пливають на міста та містян і змінюють (або ні) їх.

Наступний день здебільшого був присвячений питанням методичного характеру: як інтерпретувати результати, отримані після запису інтерв'ю, як відтворити пам'ять про «іншого», як працювати з «незакінченим минулим» в усних наративах. Учасників конференції гостинно приймала організація «Союз Чорнобиль», адже її структурний підрозділ «Чорнобильська історична майстерня» виступив співорганізатором події.

Панель «Інтерв'ю як метод і джерело: творення, аналіз, використання» (модераторка – **Наталя Отріщенко**) динамічно роз-

почала другий день конференції. З гумором та спостережливістю **Альберт Венгер** актуалізував «поворот до матеріального», порушивши у своїй доповіді питання «людей і речей», тобто міркував, як речі стають маркером пам'яті, чому люди схильні сентиментально зберігати одні предмети і без жалю викидати інші, як предмет здатен актуалізувати пам'ять тощо. **Оксана Даниленко** повернула в бік суворої академічності і продемонструвала потенціал усної історії для виявлення лінгвоконфліктологічних маркерів соціокультурних ідентичностей. Тоді як **Юлія Голоднікова** актуалізувала неакадемічні питання – як інтерв'ю стає художнім засобом та як усна історія формує новий український театр.

Наступна панель торкалася питанні іншості (модераторка – **Марта Гавришко**). **Наталія Зіневич** здійснила екскурс у становлення ромських студій в Україні та демонструвала, який потенціал має інструментарій усної історії для розуміння народів з розвинутою усною традицією. **Галина Боднар** та **Ганна Скорейко** вели мову про втрачене сусідство – євреїв і поляків та їхнє відображення в пам'яті сучасних українців. **Світлана Одинець** на прикладі українських мігранток в Італії аналізувала явище «трансферу любові», розглядаючи міграційний процес не лише як те, що пов'язане із втратою старого, але й як те, що призводить до набуття нового.

Остання панель без зайвих слів продемонструвала, наскільки болісним буває «незакінчене минуле» не лише для респондентів, але й для дослідників. Учасники цієї розмови ділилися власним досвідом роботи з свіжими та травматичними спогадами. **Тетяна Цимбал** та **Тетяна Привалко** розмірковували над питаннями індивідуальної та колективної пам'яті учасників Революції Гідності та особливостями творчої рефлексії митців, учасників Майдану. **Олена Лукачук** рефлексувала над усними спогадами медичних працівників та пацієнтів 2014–2016 рр. **Михайло Павленко** ділився досвідом збирання усних історій учасників збройного конфлікту а Сході України (2014–2016 рр.).

Заключне слово підвело логічний підсумок під усіма дискусіями, спровокованими яскравими доповідями, виголошеними протягом роботи конференції. **Оксана Кісь** лишила відкритим принципово важливе питання, яке найбільше стосується дослідження травматичного досвіду: де межа між «наданням голосу» упослідженням і об'єктивацією респондента, як розрізнити заглиблення у матеріал і використання людини для написання ефектної статті чи дисертації, як не зловживати довірою та коли зупинитися? Натомість **Наталія Ханенко-Фрізен** підкреслила необхідність інтеграції українських усноісторичних досліджень у загальносвітовий гуманітарний простір та ефективнішої презентації роботи українських вчених у міжнародних журналах і на конференціях.

Наприкінці мені хотілося б з усією щирістю висловити свою вдячність і своє захоплення оргкомітету, який зробив можливим цей надзвичайно насичений, змістовний та теплий науковий захід – Гелінаді Грінченко, Дмитру Чорному, Вікторії Науменко, Оксані Кісь, Олені Лукачук, Наталі Отріщенко, а також всім учасникам конференції за велике задоволення, дискусії, провокації та натхнення.